

Bartosz Mazurkiewicz

Proces Boloński a kondycja szkolnictwa wyższego w Polsce

Streszczenie: Szkolnictwo wyższe w dobie globalizacji, rozwijającej się specjalizacji, interdyscyplinarności, umiędzynarodowieniu – stale ewoluuje. Dzięki Procesowi Bolońskiemu dostosowuje się europejską edukację do zachodzących zmian. W szczególności dotyczy to zmian w sposobie kształcenia na poziomie szkolnictwa wyższego, wprowadzaniu norm jakości, promowaniu mobilności, tworzeniu uniwersalnych, porównywalnych ram kwalifikacji. W artykule opisano pokrótce historię Procesu Bolońskiego; scharakteryzowano narzędzia służące realizacji podstawowych celów; dokonano wstępnej oceny stanu szkolnictwa wyższego w Polsce na tle innych krajów Europy; podjęto próbę określenia perspektyw na przyszłość, kierunków rozwoju i wyzwań.

Słowa kluczowe: Proces Boloński, szkolnictwo wyższe.

Proces Boloński – wprowadzenie

Proces Boloński swą nazwę zawdzięcza Deklaracji Bolońskiej¹, która została podpisana 19 czerwca 1999 r. we włoskiej Bolonii przez ministrów szkolnictwa wyższego z 29 państw europejskich. Wcześniejszymi dokumentami świadczącymi o rozwoju współpracy

¹ *Bologna declaration*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf, 16.02.2016.

w Europie w obszarze edukacji wyższej (stanowiącymi niejako podwaliny Deklaracji Bolońskiej) były:

*Karta Bolońska*² – podpisana 18 września 1988 r. przez 388 rektorów Uniwersytetów; sygnatariusze zobowiązali się do stania na straży akademickich wartości tolerancji, szacunku, otwartości; określono centralną rolę Uniwersytetów w życiu społecznym; po raz pierwszy w karcie pojawiło się sformułowanie – zobowiązanie państw europejskich do stworzenia jednolitego systemu oceniania oraz promowania absolwentów wraz ze wspólnym systemem kształcenia, opartym na studiach licencjackich i magisterskich;

*Deklaracja Sorbońska*³ – podpisana 25 maja 1998 r. (w trakcie obchodów 800. rocznicy Uniwersytetu w Paryżu – Sorbony) przez Ministrów Edukacji z: Niemiec, Francji, Włoch, Wielkiej Brytanii; dotyczyła wprowadzenia jednolitego systemu poziomów edukacji, wsparciu mobilności studentów i wykładowców; miała mobilizować, skłaniać do harmonizacji systemów szkolnictwa wyższego w kontekście sprostania wymogom ekonomicznym (komercyjnym, finansowym).

Głównym zadaniem – nadrzędnym celem – procesu jest stworzenie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego, czyli EOSW (ang. *European Higher Education Area* – EHEA). Głównym atutem stała się współpraca międzynarodowa i wymiana akademicka, jako atrakcyjne czynniki dla europejskich studentów i pracowników, jak również studentów i pracowników z innych części świata. Do działań służących realizacji głównego celu zalicza się:⁴

- ułatwienie mobilności studentów, absolwentów i pracowników szkolnictwa wyższego;
- przygotowanie studentów do przyszłej pracy zawodowej, życia

² *Karta bolońska*, http://www.procesbolonski.uw.edu.pl/dane/Karta_Bolonska.pdf, 16.02.2016.

³ *Deklaracja Sorbońska*, http://www.procesbolonski.uw.edu.pl/dane/Deklaracja_Sorbonska.pdf, 16.02.2016.

⁴ *About Bologna*, <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/about/>, 17.02.2016.

jako aktywnych obywateli w demokratycznych społeczeństwach oraz wspieranie ich osobistego rozwoju;

- ofertę rozległego dostępu do wysokiej jakości kształcenia wyższego, bazującego na zasadach demokracji i wolności akademickiej.

Pod wieloma względami Proces Boloński stanowi unikalne przedsięwzięcie współpracy na niwie edukacji wyższej w Europie. Z biegiem czasu rozszerza o nowe narzędzia i idee oraz powiększa się o nowe kraje uczestniczące. Obecnie w procesie uczestniczy 47 krajów, a udział w nim któregośkolwiek państwa jest całkowicie dobrowolny. Wszystkie państwa należą ponadto do Europejskiej Konwencji Kulturalnej⁵ (ang. *European Convention Cultural*), gdzie skupiają się na realizacji głównych założeń projektu. Istotną cechą – kluczem do sukcesu – przedsięwzięcia stała się ścisła współpraca i powiązanie z:⁶ Komisją Europejską, Radą Europy oraz UNESCO-CEPES, a ponadto skoordynowanie planów (strategii działania) z przedstawicielami wyższych uczelni, studentami, pracownikami oraz instytucjami wspomagającymi (głównie w sferze zapewniania przestrzegania norm jakości).

W Deklaracji Bolońskiej, jak również w kolejnych dokumentach, wyznaczono główne kierunki działań, które wzmacniają kompetencyjność i atrakcyjność europejskiego szkolnictwa wyższego, sprzyjają mobilności międzynarodowej studentów. Wymienia się wśród nich przede wszystkim:

- wprowadzenie porównywalnych i stopni (dyplomów) oraz kwalifikacji absolwentów;
- utworzenie systemu opartego na dwóch stopniach nauki: licencjat i magisterium (rozszerzy o trzeci stopień – studia doktoranckie);
- przyjęcie ogólnoeuropejskiego systemu punktów, celem „przenoszenia” osiągnięć (ECTS);

⁵ *Cultural convention*, http://www.coe.int/t/dg4/culturalconvention/default_en.asp, 17.02.2016.

⁶ *Bologna*, <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/pcao/>, 17.02.2016.

- intensyfikowanie mobilności absolwentów europejskich szkół wyższych;
- rozwój współpracy w zakresie zapewnienia wysokiej jakości kształcenia;
- promocja europejskiego wymiaru edukacji wyższej – utworzenie kierunków o tematyce europejskiej, np. europeistyka;
- rozwijanie i promocja idei „uczenia się przez całe życie” (LLP – *Life Long Learnig Programm*);
- usprawnienie komunikacji i współpracy pomiędzy instytucjami szkolnictwa wyższego a studentami;
- promowanie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego na świecie;
- rozwój studiów doktoranckich; ustanowienie trzeciego stopnia w edukacji wyższej;
- zapewnienie równego dostępu do szkolnictwa wyższego;
- tworzenie warunków umożliwiających ukończenie studiów wszystkim studentom, bez względu na ich status społeczny i ekonomiczny;
- propagowanie kształcenia interdyscyplinarnego.

Podstawowym celem jaki określono w procesie bolońskim było utworzenie wspomnianego już Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. To obszar, który stał się wspólny dla instytucji szkolnictwa wyższego krajów Europy. Dzięki niemu urzeczywistniono szeroką współpracę, wymianę doświadczeń akademickich oraz mobilność studentów i pracowników uczelni. Kluczowe w tej kwestii jest pojęcie *harmonizacji*⁷ systemów szkolnictwa wyższego państw biorących czynny udział w Procesie. Harmonizacja nie oznacza bynajmniej wprowadzania we wszystkich krajach identycznych (jednakowych) systemów szkolnictwa wyższego. Dąży się natomiast do stworzenia struktur, procedur i narzędzi pozwalających rozpoznawać kwalifikacje i dyplomy z różnych państw, porównywać je przy uwzględnianiu tradycji szkolnictwa wyższego poszczególnych krajów. Realizacji tych zamierzeń służą konkretne narzędzia, dzięki którym w sposób czy-

⁷ *Narzędzia Procesu Bolońskiego*, http://www.procesbolonski.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=52&Itemid=58, 21.02.2016.

telny, zrozumiały i klarowny opisuje się programy studiów, osiągnięć studentów, ułatwia się mobilność – wszystko to przy ciągłym doskonaleniu jakości kształcenia. Do najważniejszych narzędzi w Procesie Bolońskim zalicza się:

- studia dwu i trzystopniowe,
- suplement do Dyplomu,
- punktowy system rozliczania wyników studentów – system ECTS,
- programy promujące mobilność (wśród studentów, jak i wykładowców),
- procedury i standardy zapewniania jakości kształcenia,
- europejskie i krajowe struktury kwalifikacji,
- monitorowanie efektów uczenia się w zestawieniu z opisami programów kształcenia.

Realizacja programu harmonizacji w sferze szkolnictwa wyższego w Europie była odpowiedzią na wspólnotowe problemy i wyzwania. Zalicza się do nich: zmiany demograficzne (starzenie społeczeństw, migracje; nowe technologie informacyjne, globalizacja edukacji, priorytetowa wysoka jakość kształcenia, rozwój europejskiego rynku pracy, wzrost znaczenia i roli kształcenia ustawicznego).

Permanenty charakter reform edukacyjnych na poziomie szkolnictwa wyższego w dobie globalizacji nie dotyczy tylko sfery ściśle europejskiej. Szkolnictwo wyższe krajów Europy łączy się, współpracuje z resztą świata. Dlatego też odpowiedni ministrowie europejscy przyjęli Strategię dla Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego w środowisku globalnym⁸. Prowadzone prace (oprócz rozszerzonego kryterium geograficznego) związane są z rozprzestrzenianiem na pokrewne dziedziny społeczne, a tym samym rozwój powiązań między edukacją wyższą, badaniami, innowacyjnością, sprawiedliwym udziałem (dostępnością) i ustawicznym kształceniem.

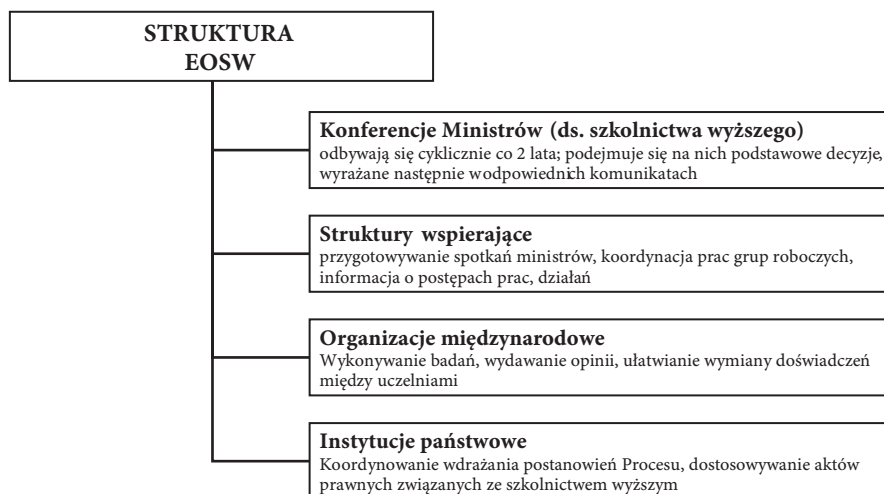
Postanowienia Procesu Bolońskiego realizuje się przy zaangażowaniu większości państw zrzeszonych (tych, które zaakceptowały

⁸ *Strategy-for-EHEA-in-global-setting*, <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/WGR2007/Strategy-for-EHEA-in-global-setting.pdf>, 21.02.2016.

założenia), Unię Europejską oraz organizacje międzynarodowe. Wszelkie wspólne działania są podejmowane z uwzględnieniem zróżnicowania oraz przy poszanowaniu autonomii poszczególnych krajów. Najważniejsze decyzje podejmuje się na podstawie *consensusu* i następnie realizuje się na poziomie „międzynarodowym”.

Prawidłowa realizacja bolońskich postulatów jest możliwa dzięki odpowiednim strukturom wspomagającym szybki proces decyzyjny, wspierającym wymianę informacji, doświadczeń między wszystkimi 47 państwami-członkami. Jednocześnie założono pewną wolność (swoboda, dowolność) w kwestii tempa wprowadzania narzędzi i zarządzeń, służących realizacji Procesu Bolońskiego. Z tej przyczyny stopień zaawansowania wprowadzanych zmian, reform pozostaje różny w poszczególnych krajach.

Podstawy (główne elementy, struktura) Europejskiego Systemu Szkolnictwa Wyższego, wywodzący się z ustaleń zapisanych w Deklaracji Bolońskiej przedstawiono na schemacie 1.

Schemat 1. Struktura EOSW – elementy

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: *Realizacja Procesu Bolońskiego*, http://www.procesbolonski.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=51&Itemid=57, 21.02.2016.

Wielopoziomowa, rozbudowana struktura wspierająca postulaty bolońskie daje możliwość współpracy pomiędzy głównymi zainteresowanymi stronami na partnerskich zasadach. Nieformalna stosunkowo atmosfera zwiększa poczucie zaangażowania, odpowiedzialności we współdziałaniu.

Konferencje Ministrów odbywały się w różnych miastach Europy. W tabeli 1 zestawiono miejsca, daty, komunikaty ogłoszone na kolejnych spotkaniach ministrów odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe.

Poza ministerialnymi konferencjami organizowane są spotkania (co najmniej raz na sześć miesięcy) „Grup Kontynuujących

Tabela 1. Konferencje ministerialne – miejsce, czas, dokumenty

Bolonia	18–19.06. 1999	The Bologna Declaration of 19 June 1999 Joint declaration of the European Ministers of Education ⁱ	brak
Praga	18–19.05. 2001	Towards the European Higher Education Area Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education ⁱⁱ	http://www.bologna.msmt.cz/PragueSummit/index.html
Berlin	18–19.09. 2003	“Realising the European Higher Education Area” Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education ⁱⁱⁱ	https://www.daad.de/de/

ⁱ *Bologna declaration*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf, 22.02.2016.

ⁱⁱ *Prague Communiqué*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/PRAGUE_COMMUNIQUE.pdf, 22.02.2016.

ⁱⁱⁱ *Berlin Communiqué*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/Berlin_Communique1.pdf, 22.02.2016.

Miejsce	Data	Komunikat	Strona internetowa
Bergen	19–20.05.2005	The European Higher Education Area – Achieving the Goals Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education ^{iv}	http://www.bologna-bergen2005.no/ – nieaktywna
Londyn	17–18.05.2007	London Communiqué Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world ^v	http://aka.education.gov.uk/londonbologna/ – nieaktywna
Leuven/ Louvain-la-Neuve	18–29.04.2009	The Bologna Process 2020 –The European Higher Education Area in the new decade Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education ^{vi}	http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/conference/index.htm
Budapeszt/ Wiedeń	10–12.03.2010	Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area ^{vii}	http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010_conference/index.htm

^{iv} *Bergen Communiqué*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/050520_Bergen_Communique1.pdf, 22.02.2016.

^v *London Communiqué*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/London_Communique18May2007.pdf, 22.02.2016.

^{vi} *Leuven Communiqué*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/conference/documents/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique%C3%A9_April_2009.pdf, 22.02.2016.

^{vii} *Budapest-Vienna Declaration*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010_conference/documents/Budapest-Vienna_Declaration.pdf, 22.02.2016.

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: *How it works*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/about/how_it_works.htm, 21.02.2016.

(Wykonawczych, Roboczych) Bolonię” (ang. *The Bologna Follow-up Group – BFUG*). Przewodniczy im kraj sprawujący w danym czasie prezydencję w Unii Europejskiej. Grupy te zostały podzielone na siedem obszarów tematycznych, zajmujących się następującymi zagadnieniami: ramy kwalifikacji, międzynarodowa otwartość, mobilność, uznawalność, sprawozdawczość z realizacji Procesu Bolońskiego, mechanizmy przejrzystości.

W celu dalszego, ciągłego rozpowszechniania reform w państwach i organizacjach odbywają się dodatkowo seminaria i konferencje, zapowiadane zgodnie z kalendarzem imprez. Przykładowo, w latach 2007–2009 przyjęto program prac, który obejmował następujące zagadnienia badawczo-organizacyjne: zbieranie danych, zatrudnienie, europejskie szkolnictwo wyższe w globalnym otoczeniu, kształcenie ustawiczne, mobilność, ramy kwalifikacji, wymiar społeczny. Ponadto seminaria organizowano, aby rozwijać i upowszechniać politykę – *sensu largo*.

Proces Boloński w Polsce

Polska uczestniczy aktywnie w procesie wdrażania podstawowych założeń zawartych w Deklaracji Bolońskiej. Podjęto działania, mające na celu umiędzynarodowienie studiów (w szerokim tego pojęcia znaczeniu). Przede wszystkim odbywa się to poprzez: wprowadzenie Suplementu do Dyplomu (uniwersalnego dokumentu); rozwój trójstopniowego systemu studiów wraz z kompleksowym systemem punktów kredytowych ECTS; powołanie Państwowej Komisji Akredytacyjnej; promocję mobilności (programy LLP/Erasmus, Erasmus+, dwustronne umowy międzynarodowe). Ponadto zorganizowano w Polsce ważne konferencje międzynarodowe: w 2005 r. dotyczącą jakości kształcenia, a w 2010 r. związaną tematycznie ze studiami doktoranckimi. Dodatkowo Polska Komisja Akredytacyjna została wpisana do Rejestru Komisji Akredytacyjnych, a tym samym nasz kraj stał się członkiem Stowarzyszenia „Europejski Rejestr Komisji Akredytacyjnych”.

Stan realizacji założeń Procesu Bolońskiego jest omawiany w cy-

klu dwuletnim podczas spotkań ministrów do spraw szkolnictwa wyższego⁹. Do tej pory tego typu konferencje odbywały się wybranych miejscach na mapie Europy – miasta gospodarze to: Praga (2001 r.), Berlin (2003 r.), Bergen (2005 r.), Londyn (2007 r.), Leuven/Louvain-la-Neuve (2009 r.), Budapeszt i Wiedeń (2010 r. – specjalna, rocznicowa), Bukareszt (2012 r.).

Dokonanie rzetelnej analizy i oceny sytuacji – stopnia wdrożenia nowego systemu szkolnictwa wyższego może przysparzać pewnych trudności. Przede wszystkim trudność sprawia złożoność procesu oraz to, że ciągle trwa i nie wiadomo w stu procentach, w którą stronę będzie ewoluował. Niemniej warto dokonać oceny „sumarycznej” – wykonać próbę określenia stopnia zaawansowania wdrażania nowych rozwiązań w Polsce na tle pozostałych krajów. Tego typu obszernie i kompleksowe zestawienia są opracowywane w raportach *Bologna Process Stocktaking*¹⁰, publikowanych co dwa lata (pierwszy w 2005 r.) przy okazji kolejnych spotkań (konferencji) ministrów szkolnictwa wyższego. Na rysunku 1 zaprezentowano w sposób sumaryczny postępy poszczególnych krajów we wdrażaniu Procesu Bolońskiego. Zestawienie zostało przygotowane w raporcie w związku z konferencją ministrów do spraw szkolnictwa wyższego w 2009 r.

W poszczególnych kolumnach zawarto następujące aspekty podlegające ocenie:

- struktura studiów:
 - stopień zaawansowania we wdrażaniu dwustopniowej struktury studiów,
 - dostęp do kształcenia na kolejnym stopniu studiów,
 - stopień zaawansowania we wdrażaniu krajowej struktury (ram) kwalifikacji;
- zapewnianie jakości:
 - stopień zaawansowania we wdrażaniu zewnętrznego systemu zapewniania jakości,

⁹ *Proces boloński*, <http://www.nauka.gov.pl/proces-bolonski/proces-bolonski.html>, 25.02.2016.

¹⁰ *Bologna Process Stocktaking*, <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/actionlines/stocktaking.htm>, 25.02.2016.

COUNTRY	Degree System			Quality Assurance			Recognition			
	2 cycles	Access	NQF	External	Students	Internal	Dip. supp.	Lisbon	ECTS	RPL
Albania										
Andorra										
Armenia										
Austria										
Azerbaijan										
Belgium Flemish										
Belgium French										
Bosnia Herzegovina										
Bulgaria										
Croatia										
Cyprus										
Czech Republic										
Denmark										
Estonia										
Finland										
France										
Georgia										
Germany										
Greece										
Holy See										
Hungary										
Iceland										
Ireland										
Italy										
Latvia										
Liechtenstein										
Lithuania										
Luxembourg										
Malta										
Moldova										
Montenegro										
Netherlands										
Norway										
Poland										
Portugal										
Romania										
Russia										
Serbia										
Slovakia										
Slovenia										
Spain										
Sweden										
Switzerland										
The FYROM										
Turkey										
Ukraine										
UK - EWNI										
UK - Scotland										

Rysunek 1. „Dywanik boloński” – konferencja ministrów w Leuven w 2009 r.

Źródło: A. Rauhvargers, C. Deane, W. Pauwels: Bologna Process Stocktaking Report 2009 (28–29.04.2009 r.). Report from working groups appointed by the Bologna Follow-up Group to the Ministerial Conference in Leuven/Louvain-la-Neuve, 25.02.2016.

- udział studentów w procedurach związanych z zapewnianiem jakości,
- udział ekspertów zagranicznych w procedurach związanych z zapewnianiem jakości (dodatkowo: drożenie zasad sformułowanych w dokumencie *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*);
- uznawalność dyplomów i okresów studiów:
 - stopień zaawansowania we wdrażaniu suplementu do dyplomu,
 - stopień zaawansowania we wdrażaniu Konwencji Lizbońskiej,
 - stopień zaawansowania we wdrażaniu ECTS,
 - uznawalność przez uczelnie różnych form kształcenia się (także kształcenia poza systemem szkolnictwa wyższego; dodatkowo tworzenie i uznawanie wspólnych programów studiów).

Kolorystykę użytą na rysunku 1 należy interpretować w sposób następujący: im bardziej zielony odcień, tym wyższy poziom (stopień) zaawansowania ze względu na dane kryterium oceny; im bardziej czerwony odcień, tym niższy poziom (stopień) wdrożenia (zaawansowania).

W ocenie międzynarodowych ekspertów polskie szkolnictwo wyższe może poszczycić się znaczącymi osiągnięciami w zakresie zapewniania jakości kształcenia oraz uznawalności wykształcenia. Pewne widoczne mankamenty, zaległości, niedociągnięcia występują w sferze wdrażania dwustopniowej struktury studiów i tworzeniu wspólnych programów studiów. Największe problemy obserwuje się (zauważono) w związku z wdrażaniem krajowej struktury (ram) kwalifikacji, jak również uznawaniem przez uczelnie różnych form zdobywania umiejętności oraz wiedzy poza systemem szkolnictwa wyższego.

Relatywnie pozytywna ocena dotychczasowych dokonań, nie może wpływać na zaniechanie pewnych działań, w szczególności tych, które nie zostały uwzględnione w powyższym badaniu, a później zestawieniu. Dotyczy to w szczególności faktu, że w Polsce nadal

często uczelnie i ich jednostki czysto formalnie deklarują wprowadzenie dwustopniowej struktury studiów, systemu ECTS – w rzeczywistości (praktyka różni się od teoretycznych założeń) jednak przyjęte rozwiązania niekiedy wymagają poprawek, gdyż pozostają w ewidentnej sprzeczności z prawdziwymi założeniami z Deklaracji Bolońskiej.

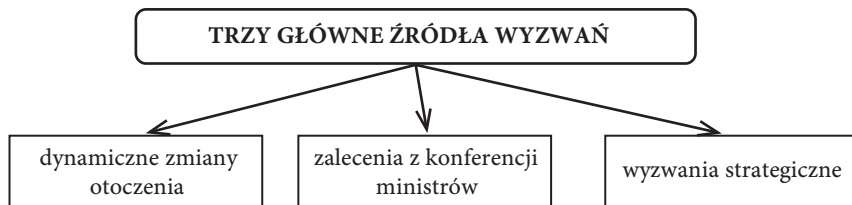
Analiza całego raportu (konferencja – Leuven 2009 r.) pozwala stwierdzić, że wdrażanie Procesu Bolońskiego w Polsce przebiega w tempie „powyżej średniej europejskiej”. Polska ustępuje jedynie krajom przodującym w zakresie wprowadzania wiadomych założeń (głównie kraje skandynawskie, Holandia, Szkocja, Irlandia, Czechy, Łotwa). Natomiast polskie szkolnictwo wyższe sytuuje się na podobnym poziomie do głównych partnerów w wymianie międzynarodowej, czyli Francji, Niemiec i Anglii. W wyścigu wdrażania reform Polska wygrywa „współzawodnictwo” przykładowo z takimi krajami jak: Włochy, Hiszpania, jak również (co jest dość oczywiste i naturalne) z państwami, które stosunkowo niedawno włączyły się w realizację Procesu Bolońskiego.

Perspektywy na przyszłość, kierunki rozwoju i wyzwania

Uczelnie wyższe w Polsce, jak i w Europie w najbliższej przyszłości będą musiały uporać się z szeregiem wyzwań jakie dostarczone zostaną przez zmieniającą się dynamicznie rzeczywistość. Nadchodzące, potencjalne zmiany (ich źródła) zostały zaprezentowane na schemacie 2.

Dynamiczne zmiany otoczenia uczelni wymagają ciągłego dostosowywania ich na wielu płaszczyznach w tym samym czasie – kompleksowo. Każda z uczelni funkcjonuje w podstawowych wymiarach życia społecznego i na nie wpływa:

- gospodarki – jako rynek usług edukacyjnych;
- polityki – zapewnienie przyszłych kadr zarządzających państwem, odpowiedzialnych z jego funkcjonowanie i tworzenie społeczeństwa obywatelskiego;

Schemat 2. Źródła zmian – wyzwania dla uczelni

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: J. Pawlikowski, *Polskie uczelnie wobec wyzwań Procesu Bolońskiego*, Wrocław 2010, s. 34.

- wiedzy (nauki) – tworzenie sfery naukowej, dystrybucja wyników.

Powyższe sfery działalności muszą zostać dostosowane do wszelkich istotnych zmian zachodzących w otoczeniu – co powoduje zmiany zarówno w obieraniu celów strategicznych, jak również doborze odpowiednich taktyk. Najbardziej dynamicznymi zmianami w środowisku uczelni w chwili obecnej są: przemiany demograficzne, procesy globalizacji, wszelkie zmiany społeczne, polityczne, gospodarcze i kulturowe.

Do przemian demograficznych trudno się dostosować, ponieważ stanowią problem złożony. Obecnie polegają one na zmniejszaniu się populacji „rdzennych mieszkańców” Europy, a dodatkowo napływie imigrantów. Liczba potencjalnych kandydatów na studia będzie więc stale spadać. Przy równoczesnej widocznej zapaści szkolnictwa średniego, rokowania dla wyższych uczelni pozostają nieciekawe – „wiedza wyjściowa” kandydatów do studiowania będzie pozostawiała wiele do życzenia.

Procesy globalizacji wpływają na niektóre aspekty w zakresie szkolnictwa wyższego, w szczególności:

- migracja ludności do dużych miast – tworzenie się metropolii;
- malejąca rola państwa w systemie edukacji, a w efekcie wzrost znaczenia społeczeństwa obywatelskiego – prawdopodobne zwiększanie autonomii uczelni wyższych;
- swoboda w przepływie usług, informacji – powoduje to otwie-

ranie filii uczelni (również zagranicznych), a to wpływa na wzrost konkurencyjności na rynku edukacyjnych usług;

- informatyczna „rewolucja” – wszechobecna i nieunikniona obecność Internetu, telewizji i telefonii komórkowej.

Najbardziej charakterystycznymi, łatwo zauważalnymi elementami zmian społecznych, politycznych, gospodarczych i kulturowych są te, które mają wpływ na tzw. „tło” w procesach edukacyjnych. Zmiany w polityce globalnej – polityczne centrum świata skupia się w Stanach Zjednoczonych, rośnie rola Chin, Japonii i pozostałych szybko rozwijających się państw Azji. Dodatkowo zmniejsza się procentowy udział Europejczyków (a nawet białej rasy) w całości populacji ziemskiej ludności. Rozrastają się natomiast populacje pozaeuropejskie (głównie Chiny i Indie). Gospodarki krajów najbardziej rozwiniętych przechodzą od produkcji do usług (często bardzo wyspecjalizowanych, w tym również usług edukacyjnych). Zmiany w sferze kulturowej dotyczą stałego odchodzenia od kultury wysokiej, ekskluzywnej, wyrafinowanej i wymagającej na rzecz kultury masowej, łatwo dostępnej ze wszystkimi negatywnymi konsekwencjami tego zjawiska. Wpływ na taki stan rzeczy ma dzisiejszy nieograniczony praktycznie dostęp do informacji werbalnej, obrazkowej, szybkość przesyłu danych.

Wypełnianie zaleceń uchwalonych na kolejnych ministerialnych konferencjach prowadzi do wdrażania założeń zmian edukacyjnych na poziomie krajowym i międzynarodowym. Związane jest to zwłaszcza z wprowadzaniem elastycznego modelu studiowania (opartego na krajowych i europejskich ramowych strukturach kwalifikacji, zapewniających wysoki poziom kształcenia). Dodatkowo należy dążyć do osiągnięcia pełnej, powszechnej rozpoznawalności, uznawalności tytułów (dyplomów) w ramach systemów studiów, jak również dochodzenie do dużej mobilności wśród studentów i pracowników w powiązaniu z systemem punktów ECTS. Utworzenie i sprawne wykorzystanie na poziomie uczelni (czy też nawet wydziałów) precyzyjnych standardów oraz wskazań związanych z jakością kształcenia, promowanie tzw. „kultury jakości”. Te wszystkie trzy podstawowe kierunki działań są realizowane przy zastosowaniu, wykorzystaniu zaleceń, uchwalanych na cyklicznych konferencjach europejskich ministrów do spraw edukacji.

W grupie wyzwań strategicznych głównym problemem, a zarazem wyzwaniem, jakie kształtuje się przed europejskimi uczelniami jest promowanie (a niekiedy wręcz na nowo kreowanie) pozycji i wizerunku uczelni, jej znaków rozpoznawczych, charakterystycznych, sztandarowych (flagowych). Wiąże się to z ponownym (niejako „od nowa”) opisaniem misji, strategii, interesariuszy jednostki w wymiarach życia społecznego, gospodarczego, kulturowego. Kolejnym wyzwaniem jest racjonalizacja naboru na studia – odzyskanie pewnej autonomii w tej kwestii. Obecnie bowiem w procesie rekrutacji kluczowy czynnik stanowi wynik maturalny – ramy, zakres tego egzaminu znajduje się poza uczelniami wyższymi. Stąd też nie mogą one w pełni wyłaniać najlepszych kandydatów na dany kierunek, wedle własnego uznania. Prowadzi to do powstawania innych pobocznych mankamentów.

Uczelnie w najbliższej przyszłości będą borykały się z problemami natury finansowej, staną przed wyzwaniem efektywnej konstrukcji własnych budżetów, które powinny służyć rozwojowi. Przewiduje się wzrost wydatków na kształcenie, innowacje, badania naukowe. Jednak wszystkie te czynniki będą rozpatrywane łącznie. Promowane będą najlepsze jednostki, a uczelnie „peryferyjne będą miały poważne dylematy natury ekonomicznej.

Kwestia już poruszana, a mianowicie poszukiwanie odpowiedzi na zmiany zachodzące na stale zmieniającym się rynku edukacyjnym – czymś co przypomina rynek w sensie ściśle gospodarczym. „Marketingowe” podejście do kwestii kształcenia stanie się czymś nieodzownym, do tego należy dodać narastającą rywalizację, konkurencyjność uczelni – to wszystko wymusza bardzo precyzyjne zarządzanie, podnoszenie efektywności gospodarowania. W przyszłości racjonalna gospodarka ekonomiczna stanie się jedną z podstaw funkcjonowania nowoczesnej uczelni.

Istotnym wyzwaniem, z jakim trzeba się zmierzyć to podnoszenie jakości wśród studentów, jak i kadry dydaktycznej. Stanowi to delikatną kwestię – często pomijaną z uwagi na kontrowersje. Obserwowany upadek właściwych, dobrych obyczajów, tradycji w środowiskach akademickich – to coś, co powinno się zmieniać. Dotyczy to przede wszystkim zwielokrotnionych możliwości zarobkowania

(również pozauczelnianego), co wpływa na zanik zaangażowania badawczego, edukacyjnego, swoistej niezbędnej pasji w tym zawodzie. Do tego dochodzi powszechny (nie tylko w dziedzinie edukacji) kryzys autorytetów i wartości. Ostatnim wyraźnym i ważnym problemem (powiązanim z poprzednią kwestią) może być model uprawianej w Polsce kariery naukowej: potrzeba zatrzymywać najzdolniejszych studentów w kraju, umożliwiać im warunki dobrego rozwoju, podnosić poziom kształcenia oraz badań naukowych.

Bibliografia

- About Bologna*, <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/about/>, 17.02.2016.
- Bergen Communiqué*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/050520_Bergen_Communique1.pdf, 22.02.2016.
- Berlin Communiqué*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/Berlin_Communique1.pdf, 22.02.2016.
- Bologna*, <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/pcao/>, 17.02.2016.
- Bologna Process Stocktaking*, <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/actionlines/stocktaking.htm>, 25.02.2016.
- Bologna Declaration*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf, 22.02.2016.
- Budapest Communiqué*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010_conference/documents/Budapest-Vienna_Declaration.pdf, 22.02.2016.
- Budapest-Vienna Declaration*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010_conference/documents/Budapest-Vienna_Declaration.pdf, 22.02.2016.
- Cultural convention*, http://www.coe.int/t/dg4/culturalconvention/default_en.asp, 17.02.2016.
- Deklaracja Sorbońska*, http://www.procesbolonski.uw.edu.pl/dane/Deklaracja_Sorbonska.pdf, 16.02.2016.
- How it works*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/about/how_it_works.htm, 21.02.2016.
- Karta Bolońska*, http://www.procesbolonski.uw.edu.pl/dane/Karta_Bolonska.pdf, 16.02.2016.
- Leuven Communiqué*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/conference/documents/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique%C3%A9_April_2009.pdf, 22.02.2016.
- London Communiqué*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/London_Communique18May2007.pdf, 22.02.2016.

- Narzędzia Procesu Bolońskiego*, http://www.procesbolonski.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=52&Itemid=58, 21.02.2016.
- Pawlikowski J., *Polskie uczelnie wobec wyzwań Procesu Bolońskiego*, Wrocław 2010.
- Prague Communiqué*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/PRAGUE_COMMUNIQUE.pdf, 22.02.2016.
- Proces boloński*, <http://www.nauka.gov.pl/proces-bolonski/proces-bolonski.html>, 25.02.2016.
- Rauhvargers Andrejs, Deane Cyntia, Pauwels Wilfried: Bologna Process Stocktaking Report 2009 (28–29.04.2009 r.). Report from working groups appointed by the Bologna Follow-up Group to the Ministerial Conference in Leuven/Louvain-la-Neuve, 25.02.2016.
- Realizacja Procesu Bolońskiego*, http://www.procesbolonski.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=51&Itemid=57, 21.02.2016.
- Strategy for EHEA in global setting* <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/WGR2007/Strategy-for-EHEA-in-global-setting.pdf>, 21.02.2016.

Bologna Process and the condition of higher education in Poland

Summary: Higher education in the era of globalization, the growing specialization, interdisciplinarity, internationalization – is constantly evolving. With the Bologna process of European education adapts to the changes. In particular, the changes in the way education at the tertiary level, the introduction of quality standards, the promotion of mobility, creating a universal comparable qualifications framework. The article describes the history of the Bologna Process; characterized tools to achieve the main objectives; made a preliminary assessment of the state of higher education in Poland compared to other European countries; an attempt to identify future prospects, developments and challenges.

Key words: Bologna Process, higher education.